

DESPRE COMUNITATEA SĂTEASCĂ ȘI NORME DE DREPT BAZINTIN UTILIZATE ÎN RAPORTURILE JURIDICE DIN CADRUL OBȘTILOR SĂTEȘTI ROMÂNEȘTI

De la retragerea aureliană și pînă la înjghebarea primelor formațiuni politice românești, comuna rurală a fost unicul mod de existență al strămoșilor noștri. Atestată anterior transformării Daciei în provincie romană, ea pare a fi fost cuprinsă în structura administrativ-fiscală a cuceritorilor, avînd ca atribut esențial conducerea vieții social-economice și spirituale a membrilor ei¹.

După replierea graniței Imperiului pe linia Dunării, în tot timpul marilor migrații, comuna rurală dobîndește valențe noi, tinzînd, mai ales sub formă confederativă, să împlinească pe plan regional restrîns și funcții statale. În această ipostază existența comunei rurale se constituie ca element cadru al procesului de formare a poporului și limbii române, care prin structurile sale specifice a asigurat supraviețuirea autohtonilor romani într-un spațiu geografic afectat, timp de aproape un mileniu, de veritabile convulsii ale istoriei.

Deși istoria noastră, pînă la întemeierea statelor feudale independente este în esență istoria comunei rurale² și cu toate că cercetările întreprinse de reprezentanții școlii sociologice de la București oferă un adevărat tezaur de date, surprinse pe viu, o serie de aspecte referitoare la această formațiune social-economică nu pot fi considerate ca fiind pe deplin elucidate. Dintre acestea, pe primul plan se situează originea comunei rurale românești și impasul actual poate fi pus mai ales pe seama faptului că abordarea acestei probleme a rămas tributară teoriei, extinsă și asupra spațiului carpato-danubian, conform căreia comuna rurală bizantină reproduce fidel un model tipic salv transplantat în Imperiu odată cu așezarea slavilor la sud de Dunăre³. Cercetări recente au evidențiat însă profunda deosebire dintre obștea slavă și comuna rurală bizantină care a existat înainte și după instalarea slavilor și au impus opinia că această teorie inspirată de romantismul slavofil de la finele secolului al XIX-lea trebuie să fie definitiv abandonată⁴.

---

¹ L. Birzu, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, București, 1979, p. 95.

² E. Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII—VIII*, București, 1977, p. 107.

³ G. Ostrogorsky, *La commune byzantine*, în *Byzantion*, XXXII (1962) fasc. 1, p. 146; E. Zaharia, *op. cit.*, p. 107—108.

⁴ G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 146—147.

Valabilitatea acestei teorii nu poate fi acceptată nici pentru România nord-dunăreană deoarece în momentul impactului slavii, ca și ceilalți migratori, nu depășiseră stadiul structurilor gentilico-tribale⁵, în timp ce romanicii autohtoni atinseseră un stadiu superior de organizare social-economică reprezentat de comunitățile agrare teritoriale⁶ care s-a impus încă din secolele II—III și dacilor liberi⁷. În acest context este dificil de conceput receptarea plenară a unor structuri inferioare și, dimpotrivă, trebuie să admitem că migratorii care au rămas pe teritoriul țării noastre, ținând seama de caracterul închis al comunităților agrare autohtone, au fost obligați, pentru a pătrunde în ele să accepte rînduielile locale sau în cazul că s-au așezat învecinătate să sufere influența lor și treptat să treacă de la obștea gentilică la cea teritorială.

Fixînd astfel datele problemei, originea și evoluția comunei rurale românești poate fi înțeleasă doar pornind de la realitățile autohtone, comune întregului teritoriu de formare a poporului român și de la legăturile strînse cu imperiul de la Constantinopole care, de pe prisma prebalcanică a ținutit secole de-a rîndul spre Dunăre și de care, prin lanțul carpatic, părțile apusene ale fostei Dacii romane se articulau organic, realitate consemnată de generalul roman Priscus care în anul 598 trecîndu-și oștile în sudul Banatului, la reproșurile haganului avar ripostează că se află pe pămînt roman⁸ sau de referire a lui Menemurut la „grația domnului meu, a împăratului din Constantinopole”⁹.

Rădăcinile traco-dace sînt evidențiate de terminologia structurilor comunei rurale românești care, în cea mai mare parte, sînt desemnate prin cuvinte de străveche și autentică origine traco-dacă și latină, fapt care confirmă continuitatea dezvoltării istorice a acestei formațiuni social-economice pe cuprinsul întregului teritoriu al țării noastre.¹⁰ Dealtminteri, cercetări recente au demonstrat că o serie de termeni ca *răzeș*, *hotar*, *neam*, *dijmă*, *bir*, considerați a fi împrumuturi din slavă sau maghiară, sînt în realitate de certă origine autohtonă.¹¹

Deși existența obștii satești, a proprietății private și a familiei monogame este cunoscută la geto-daci încă din primele secole înaintea erei noastre¹², mai puțin cunoscută este evoluția comunei rurale autohtone în timpul Daciei romane și această lacună poate fi completată doar utilizînd izvoarele scrise cu privire la provinciile sud-dunărene ale Imperiului

⁵ L. Bîrzu, *op. cit.*, p. 96; G. Bakó, *Date privind structura socială și apartenența purtătorilor culturii Sîntana-Cerneahov din Transilvania*, în SCIV, 19, 1, 1968, p. 69.

⁶ D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V—XI e.n.*, Iași, 1981, p. 20—21.

⁷ M. Comșa, *Cu privire la caracterul organizării social-economice și politice de pe teritoriul țării noastre în epoca migrațiilor*, în SCIV, 18, 3, 1967, p. 432.

⁸ Teofilact Simorata, *Istoriei VII*, 7; în FHDR, p. 545.

⁹ Anonymus, *Gesta Hungarorum*, Sibiu, 1899, cap. XX, p. 45.

¹⁰ V. Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul secolului XVIII-lea*, București, 1980, p. 62.

¹¹ A. Riza, *Moș, baci, răzăși și structuri străvechi de organizare socială, în Transilvania*, 1, 1981, p. 14, 16; Idem, *Neam, stăpîn și false etimologii, comati și pileații, în Transilvania*, 2, 3, 1981, p. 9; Idem, *Autohtoni și „barbari”. Țările și pădurea în Transilvania*, 4, 1981, p. 15.

¹² A. Bodor, *Contribuții la problema agriculturii în Dacia înainte de cucerirea romană. Problema obștilor la daci. Partea a II-a*, în SCIV, 8, 1—4, 1957, p. 145.

roman, unde pe același fond autohton, în avans față de Dacia, s-au suprapus aceleași instituții ale cuceritorului.

Dintre izvoare, semnificativă pare a fi plîngerea adresată împăratului Gordianus III, pe la jumătatea secolului al III-lea e.n., de către locuitorii satului Scaptopara din Thracia, situat pe cursul superior al Strumei în sud-vestul Bulgariei de azi.¹³ În jalbă se arată că o mulțime de dregători și soldați care vin la iarmarocul și stațiunea balneară din vecinătatea satului îi silesc pe țărani să le asigure adăpost și întreținere timp îndelungat, fără nici o plată și că din această cauză unii capi de familie au părăsit deja vetrele părintești, iar puținii care au mai rămas sînt gata să plece și ei dacă nu se iau măsuri pentru curmarea abuzurilor și violențelor, ceea ce va aduce mare pagubă sacrului tezaur imperial. Se mai menționează că dacă împăratul va porunci, precum guvernatorii din trecut, ca de la țărani care locuiesc și stăpînesc pămînt în acest sat să nu poată pretinde găzduire decît slujbașii care trec pe aci în interes de serviciu, sătenii vor putea plăti și pe mai departe sfîntul impozit și celelalte dăj-dii toate.

Din textul inscripției se desprinde faptul că țărani, întocmai ca membrii comunei rurale bizantine de mai tîrziu, nu depindeau decît de stat (împărat), că sînt proprietarii pămîntului din hotarul satului, pentru care plătesc sfîntul impozit, și că refuză să accepte obligații impuse de alții, cu excepția celor care țineau tot de suprema autoritate a statului (găzduirea slujbașilor aflați în misiune).

Plîngerea a fost depusă la Roma de către Aurelius Purrus, ostaș în cohorta X pretoriană, pomenit în inscripție drept „convicanus et compossessor”. Primul termen indică, fără îndoială, calitatea lui de consătean cu reclamantii, de membru al comunei rurale, al doilea este însă susceptibil de interpretări diferite¹⁴ deoarece *compossessores* poate însemna fie că sus-numitul ostaș are o fracțiune posesorie din întreg (pro indiviso) corespunzătoare cotei părți ce i se cuvine din proprietatea indiviză (pămîntul comunei rurale), fie că este vecin cu proprietatea celorlalți, deci singur stăpîn pe un lot de pămînt, ceea ce ar indica existența unei proprietăți private, ereditare, corespunzătoare unei faze mai înaintate de evoluție a comunei rurale, în care doar pășunile pădurile, apele etc. . . . , se mai află în proprietate indiviză, situație clar atestată de legea agrară bizantină de la finele secolului al VII-lea sau începutul celui următor.

Termenul de *vicanus* întîlnit în cele două inscripții din Schytia Minor privitoare la cunoscutul litigiu de hotărnicie dintre o latifundiară romană și *vicani Buteridovens*, datat între anii 198—201¹⁵ reflectă probabil un stadiu de dezvoltare similar cu cel menționat anterior, jumătate de secol mai tîrziu, pe cursul Strymonului și atestă faptul că impactul instituțiilor de drept roman a accelerat evoluția comunei rurale autohtone din spațiul traco-dac.

Identitatea formelor de organizare social-economică a lumii traco-dacă, înainte și după cucerirea romană, pare a fi sugerată și de termenul

¹³ I. I. Russu, *Un litigiu de hotărnicie din Scythia Minor*, în SCIV, 4, 1—2, 1955, p. 84; CIL, III, 12 339; Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. I, Iași, 1923, p. 30—33; CIL, III, 12 336.

¹⁴ I. I. Russu, *op. cit.*, p. 84.

¹⁵ I. I. Russu, *op. cit.* p. 76, 80.

$\kappa\omega\mu\eta$, care în greacă însemnează comunitate sătească, sat. El este atestat în scris pentru prima oară în opera lui Hesiod la începutul secolului al VI-lea î.e.n., unde se aplica satelor fortificate din insula Thasos și Acarnania¹⁶. $\kappa\omega\mu\eta$ este legat de radicalii $\kappa\epsilon\iota$; $\kappa\acute{o}\iota$ -, „liegen“; gesellen, sich Scharen din care s-au format osc. *ceus*, lat. *civis* „cetățean“, „concetățean“, „tovarăș“, lit. *kēmas* „Bauernhof“, kaimas „Dorf“, apr. caymis „Dorf“, got *haims* „Dorf“¹⁷ și după A. Riza, mult discutatul *comati* ar fi avut același sens ca lit. *kaimiētis* „sățean, locuitor al unei așezări rurale“, în opoziție cu *pileati*, în lit. *piliētis*, „locuitor al cetății“, ceea ce ar putea indica o anumită împărțire a societății geto-dace în săteni și oășeni¹⁸.

Termenul $\kappa\omega\mu\eta$ apare, ca unul din elementele toponimului *Comidava*, într-o inscripție din secolul al III-lea descoperită la Rîșnov¹⁹. O altă inscripție, din sudul Dunării, publicată de E. Kalinka, pomenește despre sate trace situate la nord de Philippopolis, la poalele Balcanilor, care grupate câte trei sau patru formau mici *civitates* în frunte cu un magistrat numit $\kappa\omicron\upsilon\alpha\pi\gamma\omicron\varsigma$ ²⁰, iar Procopius în *De aedificiis* menționează în secolul al VI-lea, pe lângă Remeriana, același toponim *Comidava* sub două forme corupte. Dată fiind certa origine traco-dacă a acestuia²¹ și relațiile etimologice ale elementului *Comi*-, se poate presupune că atât la nord cât și la sud de Dunăre neamurile traco-dace foloseau același termen pentru a denumi comunitatea sătească.

Nu lipsit de interes pare a fi faptul că în documentele redactate în limba slavonă emise în Țara Românească și Moldova, din secolul al XIV-lea pînă în secolul al XVII-lea, se întâlnește în mod frecvent termenul de *comatā* care pentru prima oară apare într-un document din 20 mai 1388, prin care Mircea cel Bătrîn întărește o seamă de bunuri ctitoriei sale de la Cozia²².

În limba română de azi, termenul nu există decît în dialectul aromân sub forma de *cumată* din grecescul $\kappa\omicron\mu\alpha\tau\alpha$ „bucată“ cu sensul de „o bucată de pîine, felie, colivă“²³.

Comata din izvoarele documentare se consideră că are semnificația de „bucată de moșie, de ocină“, noțiunea de „parte de moșie“ fiind denumită cu doi termeni: $\kappa\omicron\mu\alpha\tau\alpha$ și $\mu\omicron\sigma\eta$, de la ultimul derivînd cuvîntul „delniță“ cu același înțeles și că mai tîrziu acest sens inițial a evoluat ajungînd a fi un termen generic cu înțelesul de avere²⁴.

O examinare, chiar sumară, a documentelor din Țara Românească sugerează însă opinia că sub *comatā* s-ar putea înțelege un întreg și nu o bucată, pentru că în acest scop se utilizează în mod consecvent termenul

¹⁶ H. M. Danov, *Tracia antică*, București, 1976, p. 274.

¹⁷ A. Walde, *Lateinisches etymologisches Worterbuch*, Heidelberg, 1910, p. 164—165.

¹⁸ A. Riza, *Neam, stăpîn și false etimologii; comatii și pileași II*, în *Transilvania*, 3, 1981, p. 12.

¹⁹ M. Macrea, *Cumidava*, în *AISC*, IV, (1941—1943), p. 247.

²⁰ Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. I, Iași, 1923, pag. 30—34.

²¹ M. Macrea, *op. cit.*, p. 247, nota 43.

²² DRH, B. *Țara Românească*, vol. I, București, 1966, p. 27.

²³ T. Papahaghi, *Dicționarul dialectului aromân*, ed. a II-a, București, 1974,

²⁴ V. Costăchel, *Desagregarea obștii satești în Țările Române în evul mediu*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I, București, 1954, p. 770—771, p. 403—404.

slavon дел și uneori част cu același sens, care apar nu paralel ci în opoziție cu *comată*. Edificator în această privință este un fragment dintr-un act emis la 14 mai 1506 prin care Radu cel Mare întărește popii Aldea și altora părți din diferite sate: „Și iarăși a așezat popa Aldea pe nepotul său Măican *din partea lui peste a patra parte* (ωτn(етову...) над четвърти дел). Și iarăși lui Iuga și cu fiii lui să le fie din bucata (ωткомата) călugărilor de la Săratul de Jos *a treia parte* (трети дел), pentru că Iuga de la popa Aldea pe o cămașă; iar popa Aldea și cu fiii săi să fie *pe două părți din acea bucată* (два дела таи комата)²⁵. Acestui exemplu i se poate adăuga altul dintr-un document de pe la finele secolului al XIV-lea, prin care Mircea cel Bătrîn întărește vechi danii ale mînăstirii Tismana și dăruiește aceluiasi lăcaș cîteva sate întregi, jumătate din satul Groșani, „*a patra parte* (четвъртаа част)“ din satul Jaleș, și două bucăți (два коматъ) din satul pe Jiu numit Aniniș²⁶.

În primul caz rezultă clar că termenul se referă la un întreg: comata călugărilor de la Săratul de Jos împărțită între Iuga cu fiii săi și popa Aldea cu fiii săi. Primului îi revine a trei parte din cumpărătură de la popa Aldea, acesta rămînînd pe două părți din acea comată.

În cel de al doilea caz se face, de asemenea, deosebirea dintre sate întregi, jumătate de sat, a patra parte dintr-un sat și două comate care apar ca unități distincte situate în satul Aniniș.

Din cele două texte se desprinde concluzia că prin *comată* nu se poate înțelege de moșie ci un întreg care credem că reprezintă o unitate de producție agricolă constituită dintr-un complex de posesiuni și drepturi de folosință în cadrul unei obști sătești libere sau aservite, cunoscută sub numele de *sessio* în documentele, scrise în limba latină, din Transilvania și sub cel de *delniță* în Țara Românească și *jerebie* în Moldova. Ambii termeni de origine slavonă, apar relativ tîrziu, primul fiind menționat într-un document emis în anul 1506, iar celălalt abia la anul 1598, anterior fiind folosit termenul de *ocină* „patrimoine, héritage“ atestat pentru prima oară într-un document emis de Mircea cel Bătrîn între anii 1389—1400.²⁷

Cu înțelesul de *sessio*, comata apare înaintea ocinei și are acest conținut semantic pînă la finele secolului al XV-lea cînd sfera de cuprindere a termenului se extinde, fiind folosit și cu sensul generalizat de avere, incluzînd toate bunurile vii sau moarte: țigani, sate, după cum se menționează în mod expres în numeroase documente.

În acest context și în lipsa documentelor care să ateste folosirea curentă a limbii grecești în cancelaria domnitorilor din Țara Românească în secolul al XIV-lea, este îndoielnică originea termenului de *comată* dintr-un apelativ grec contemporan și mai plauzibilă pare ipoteza că acesta a intrat în limba română într-o perioadă mai timpurie cînd în Imperiul bizantin cuvîntul circula ca termen specializat pentru a denumi lotul țărănesc dintr-o comună rurală, κομματα. Pentru vechimea termenului pledează și faptul că în româna nord-dunăreană o din grecescul κομματα a rămas nemodificat ca toate vocalele urmate de *m* din cuvintele de origine latină, în timp ce în dialectul aromân s-a transformat în *u*, *cumată*.

²⁵ DRH, B. Țara Românească, vol. II, București 1972, p. 96—97.

²⁶ DRH, B. Țara Românească, vol. I, București, 1966, p. 40—41.

²⁷ Ibidem, op. cit., p. 31.

Acceptînd această ipoteză, întărită de prezența în terminologia obștii românești a altor cuvinte de origine bizantină ca: *siromah*, *horane*, obținem o nouă mărturie despre legăturile dintre comuna rurală bizantină și cea românească, care chiar dacă n-au avut în mod permanent aceeași intensitate au devenit din nou viguroase în secolele X—XI, cînd Imperiul este iarăși o prezență efectivă la Dunăre.

Identitatea formelor de evoluție a comunităților agrare poate fi remarcată și în ceea ce privește structurile teritoriale create de populația romanică din spațiul balcano-carpatic. Satele înșirate de Procopius în *Țara Loveșto* (*εντῇ λαβετῆζω χωρᾷ*) pe cursul superior al râului Osam, constituie după opinia noastră o confederație de obști satești. Termenul *χωρᾷ*, *χωριον* a fost utilizat în greaca veche de Hecateu și Herodot pentru a denumi o localitate fortificată de genul *oppida*, reședință sau teritoriu tribal din Tracia²⁸, iar după secolul al XI-lea, în Imperiul bizantin, înlocuiește pe *κωμη* însemnînd sat, obște²⁹.

Existența unei țări la sud de Dunăre, în secolul al VI-lea, se poate explica prin slăbirea puterii statale centrale în perioada de sfîrșit a secolului al IV-lea și începutul domniei lui Justinian, cînd Peninsula Balcanică a fost răvășită de atacurile vizigoților, hunilor, ostrogoților și răscoala condusă de Vitalianus. În aceste împrejurări romanicii din balcani au fost nevoiți să-și creeze structuri teritoriale proprii, la fel ca și cei de la nord de Dunăre, unde într-un cadru istorico-geografic asemănător apar confederațiile de obști românești, constatate pe cale arheologică în secolele VIII—X³⁰, dar care pot fi mai vechi.

Evoluînd pe baza fondului autohton traco-dac, căruia secole de-a rîndul i s-a adăugat „sigiliul Romei“, asemănarea pînă la identitate dintre structurile comunei rurale bizantine și cele ale obștii românești nu poate constitui o surprinză deoarece, contactul cu popoarele migratoare, pe acest plan, nu era compatibil cu nivelul societății traco-daco-romane din provinciile răsăritene ale imperiului.³¹

Teza existenței unei obștii vecinale românești de tip bizantin susținută de Eugenia Zaharia³² a deschis o cale fertilă de cercetare a istoriei noastre și la trăsăturile comune celor două formațiuni social-economice menționate deja³³, pe baza contribuțiilor lui H. H. Stahl și a unui document bănățean de la începutul secolului al XVIII-lea, mai pot fi adăugate și altele.

În lucrarea lui H. H. Stahl despre satele devălmașe românești, printre alte procedee de calcul negenealogic a cotelor-părți inegale, este amintit „proporționalitatea loturilor potrivit banilor birului“ care consta în faptul că „obșteanul ține seama de cota-parte de lei pe care i-a dat din suma

²⁸ H. M. Danov, *op. cit.*, p. 273; 277.

²⁹ V. Al. Georgescu, *op. cit.*, 1980, p. 186.

³⁰ R. Popa, *Premisele cristalizării vieții statele românești în constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 27—28.

³¹ S. Iosipescu, *Schiță a constituirii statelor medievale românești*, în *RI*, nr. 3, 1983, p. 256.

³² E. Zaharia, *op. cit.*, p. 111.

³³ E. Zaharia, *op. cit.*, p. 108; S. Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii*, București, 1983, p. 149.

totală de lei plătită de sat și cere ca această cotă-parte să-i fie recunoscută ca un drept „de cotă-parte peste tot hotarul”³⁴.

Procedeul este menționat și în legătură cu complexul teritorial vrâncean unde, atunci când între sate au izbucnit neînțelegeri pentru stăpânirea munților, unele avînd mai mulți, altele nu sau mai puțin decît ceelelalte; cele care se considerau neîndreptățite se adresează cu o plîngere divanului țării. Ca urmare, domnia trimite doi dregători, care în anul 1755 procedează la operația de reîmpărțire a munților pe „criteriul contribuției fiecărui sat la cîsla Vrancei, adică banii birului”³⁵.

În ambele situații nu se consemnează date istorice cu privire la vechimea procedeului, se afirmă doar că s-a recurs la el, în cazul Vrancei, din pricina dificultăților generate de terenul muntos³⁶, ceea ce ar putea implica și o eventuală inovație în materie a dregătorilor trimiși pentru a curma nemulțumirile, inspirată eventual din surse străine, procedeul aflîndu-și o perfectă analogie în dreptul bizantin; Peira (XXXVII, 1) arătînd că în cazul că se ajungea la „o confundare a hotarelor”, reîmpărțirea urma a se efectua proporțional cu cuantumul birurilor plătite de părți statului³⁷. Reîmpărțirea pămîntului țăranilor după suma birurilor plătite de fiecare este menționată și în Tratatul fiscal din secolul al X-lea unde se arată că periodic funcționarii statului efectuau așa-numita egalizare (ικα νοις γῆς) a pămînturilor pe baza acestui criteriu³⁸.

Faptul că hotărîrea adoptată pe baza acestei tehnici a fost însă acceptată, cu puține excepții de toate satele vrîncene, chiar și cele nemulțumite motivîndu-și opoziția doar prin aceea „că ei n-au loc de hrană ca alte sate”³⁹ lasă impresia că procedeul reprezintă un vechi cutum autohton, rezultat al unei evoluții similare a instituțiilor din nordul și sudul Dunării sau a influenței exercitată de comuna rurală bizantină asupra celei românești, ca o „consecință a raporturilor strînse și permanente în decursul secolelor VII—XI între cele două comunități”⁴⁰.

În sprijinul autohtoniei acestui cutum poate fi amintit și faptul că la anul 1725 țăranii iobagi din satul Aruncata de pe lîngă Cojocna, în legătură cu împărțirea unui pămînt arabil rezultat din secarea unui lac, spuneau că l-au împărțit după valoarea birului plătit de fiecare, cel care a plătit mai mult a primit un lot mai mare⁴¹.

O altă trăsătură caracteristică a comunei rurale bizantine o constituia sistemul de drepturi asupra pămîntului străin ca: dreptul de folosire a fructelor străine, pășunile străine, pădurile străine, plantarea arborilor fructiferi și a viței de vie pe pămînt străin, dreptul de preemptions, dreptul de a dobîndi titlul de proprietate asupra unui pămînt străin, lăsat în paragină, prin cultivarea lui; drepturi cunoscute și în cadrul obștii românești⁴².

³⁴ H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. II, București, 1959, p. 306—307.

³⁵ H. H. Stahl, *op. cit.*, vol. I, București, 1958, p. 148—149.

³⁶ H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 149.

³⁷ A. P. Kajdan, *op. cit.*, p. 28.

³⁸ H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 149.

³⁹ S. Olteanu, *op. cit.*, p. 150.

⁴¹ K. Togány, *A földközösség története Magyarországon*, Budapest, 1947, p. 44.

⁴² P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, 1964, p. 122—123; H. H. Stahl, *op. cit.*, vol. III, București, 1965, p. 309, 392.

Acest sistem de drepturi asupra unui pământ străin este considerat ca avîndu-și originea în caracterul rutinier al tehnicii agricole, ca o expresie a forței relațiilor tradiționale de obște.⁴³ Pentru a ilustra cît de puțin dezvoltat era dreptul de proprietate privată în lumea satului, A. P. Kajdan prezintă o diplomă din Italia bizantină, emisă la anul 900, din care aflăm că proprietarul unui mic lot de pământ din regiunea Bari lăsîndu-l în paragină, acestea a fost ocupat de o altă persoană de la care a trecut la o a treia, care l-a cultivat și strîns roadele. Mai tîrziu, cînd proprietarul își revendică drepturile în justiție, el n-a obținut decît acea parte din teren care nu fusese cultivată de ultimul ocupant, cele două terenuri fiind despărțite acum printr-un gard⁴⁴.

Un caz asemănător ne este oferit de un document bănățean, emis la Caransebeș în anul 1719, publicat de către C. Feneșan⁴⁵. Din text rezultă că Giurgi Bojin din satul Zervești, în anul 1697 a curățit de mărăcini un lot de pământ lăsat în paragină de proprietarul său Ioan Vitca din Caransebeș, l-a cultivat și a cules roadele netulburat de nimeni timp îndelungat. Atunci cînd proprietarul, pentru a împiedica înstrăinarea pămîntului îl zălogeste lui Petru Opre din Zervești, Giurgi Bojin înaintează o plîngere scaunului de judecată din Caransebeș, cerînd să i se recunoască drepturile asupra pămîntului devenit roditor prin munca sa. Cu anchetarea cazului este însărcinat cnezul Ioan Rimbaș din Zervești, împreună cu jurații satului și reclamantului i se acordă un termen de 15 zile pentru a aduce dovezile necesare în sprijinul pretențiilor sale. Acesta însă nu furnizează nici un fel de probe și nici nu se prezintă în fața instanței alcătuită din vicedirectorul districtului și opt cnezi satești, care pronunță sentința în favoarea proprietarului Ioan Vitca.

Faptele expuse sînt tipice pentru o instituție de drept roman și bizantin asemănătoare uzucapiunii denumită *praescriptio longi temporis* sau *longae possessiones*, creată de împărații romani pentru apărarea intereselor peregrinilor. Prescripția era acordată celui care posedase un fond timp de zece sau douăzeci de ani, după scurgerea acestui timp, posesorul putea respinge pretenția adevăratului proprietar asupra fondului. Din momentul în care fondul trecea însă în posesia unei alte persoane, prescripția nu mai era valabilă. Justinian unifică uzucapiunea cu prescripția și stabilește că cel care stăpînește cu bună-creință, chiar și fără justă cauză, un bun timp de 30 de ani, devine proprietarul acestuia⁴⁶.

În Transilvania, printre alte moduri de dobîndire a proprietății, dreptul feudal include și *prescripția achizitivă*, adică stăpînirea de fapt a unui lucru în decursul unei anumite perioade de timp care variază în raport cu poziția de clasă a celor în cauză, termenele fiind foarte îndelungate în cazul proprietății aparținătoare membrilor clasei dominante și mult mai reduse în cazul orășenilor și țăranilor⁴⁷.

⁴³ A. P. Kajdan, *op. cit.*, p. 22.

⁴⁴ A. P. Kajdan, *op. cit.*, p. 19.

⁴⁵ C. Feneșan, *Mărturii despre cnezii bănățeni la începutul stăpînirii austriece*, în AIIA, Cluj Napoca, XI, 1978, p. 379—382.

⁴⁶ V. Hanga, *Drept privat roman*, București, 1971, p. 213—214.

⁴⁸ * * * *Istoria dreptului românesc*, vol. I, București, 1980, p. 549.

⁴⁷ C. Feneșan, *Documente medievale bănățene*, Timișoara, 1981, pag. 56.

Este însă puțin probabil ca în perioada relativ scurtă cît Banatul de răsărit a fost cuprins în Principatul Transilvaniei, vechiul drept românesc, amintit încă din secolul al XIV-lea să fie fost înlocuit de cel feudal maghiar, dovada cea mai bună fiind faptul că la 3 aprilie 1609, principele Gabriel Bathori reînnoiește privilegiile districtelor bănățene, așa cum fuseseră ele confirmate prin diploma din 29 august 1457, emisă de regele Ladislau al V-lea al Ungariei și în care, pe lângă altele, era recunoscută autonomia juridică a românilor bănățeni. Dealtminteri, cu puțin timp înainte de încorporarea părților înalte ale Banatului în principatul Transilvaniei, regele Ioan al Ungariei, la anul 1536, cheamă pe împotrivitori la curtea regală „potrivit cu obiceiul acelui district în a treizeci și doua zi“, de la punerea în stăpînire a unor moșii din districtul Caraș⁴⁸, iar la „vechea noastră procedură și obiceiul nostru“ se referă locțiitorul banului de Lugoj într-un proces din anul 1613⁴⁹.

Făcînd o paralelă între diploma din sudul Italiei și documentul din Caransebeș întîlnim ca elemente comune următoarele: a) un lot de pămînt lăsat în paragină de proprietar, b) cultivarea lotului și însușirea roadelor timp îndelungat de o persoană străină, c) refuzul acestuia de a restitui pămîntul adevăratului proprietar, întemeiat pe faptul că l-a pus în valoare prin munca sa. În cazul de la Bori, acțiunea este intentată de proprietarul pămîntului, iar sentința este pronunțată în favoarea celui care-l cultivase. La Caransebeș acțiunea este intentată de cel care ținuse pămîntul timp de 22 de ani și cu toate că pretențiile reclamantului sînt considerate ca întemeiate deoarece altminteri nu i s-ar fi cerut să depună mărturiile cuvenite despre ostenele și cheltuielile efectuate pentru valorificarea pămîntului, sentința este pronunțată în favoarea proprietarului care-și lăsase lotul în paragină; hotărîrea fiind motivată prin aceea că reclamantul n-a furnizat probele necesare și nici nu a compărut în fața instanței.

Examinînd cu atenție cuprinsul documentului se desprinde impresia că de fapt plîngerea lui Giurgi Bojin vizează nu atît recunoașterea drepturilor sale asupra pămîntului pe care îndelungata posesie le făcea intangibile, cît respingerea actului de zălogire întocmit de proprietar cu scopul de a preveni înstrăinarea fondului, știut fiind că în conformitate cu dreptul roman, prin zălog (*pignus*) debitorul remitea creditorului posesiunea efectivă a bunului astfel încît reclamantul nu mai putea invoca *praescriptio longi temporis*, pămîntul trecînd pe baza unui contract real în posesia altei persoane. În această ipoteză, plîngerea pîrîtului poate fi asemuită cu o acțiune de revendicare *utilis* îngăduită peregrinului care uzucapase un fond pentru a-i garanta poziția. Această acțiune este menționată în Codul lui Justinian, unde se spune că se întemeiază pe legi mai vechi⁵⁰.

Esența unor prevederi *iuxta ritum valachie* în materie de zălogire este atestată de un document din 23 noiembrie 1503 emis de banii Severinului.

⁴⁸ C. Feneșan, *op. cit.*, pag. 139—140.

⁵⁰ Pesty Frigyes, *Krasovármegye története*, III, oklevéltár, Budapest, 1882, p. 426.

⁵² C. Feneșan, *op. cit.*, p. 62.

lui în legătură cu moșiile Călugăreni, Magvești, Răchiți și Strîmtura din districtul Comiat⁵¹, iar într-o scrisoare de întîmpinare emisă la 18 februarie 1580 de castelanii din Caransebeș⁵², printre alte modalități de a obține drept de proprietate asupra unor moși este menționată și „înscrierea sub numele de zălog“, ceea ce demonstrează că în Banat zălogul avea accepția veche, spre deosebire de Transilvania unde încă în secolul al XIII-lea el constituia doar un element de asigurare a plății datoriei, bunul zălogit nu mai trecea în proprietatea creditorului care avea doar dreptul de a-l vinde pentru a-și recupera suma împrumutată⁵³. Deosebirea dintre dreptul feudal din Transilvania și cel aplicat în Banat rezultă și dintr-un document mai vechi emis la Buda în 20 ianuarie 1492 prin care regele Vladislav al Ungariei poruncește capitlului din Arad și Matia, custode al aceleiași biserici și doamna Agata din Caransebeș „să intre în mod legiuit în stăpînirea unei anumite părți de moșie a nobilei doamne Alba“, tot din Caransebeș, „pe care o deține și care se află în prediul numit Măcicaș din districtul Caransebeș și care li se cuvine acestora drept zălog“⁵⁴. Punerea în stăpînire s-a efectuat conform procedurii urmate în cazul unei danii regale, la fața locului, de către omul regelui în prezența omului de mărturie al capitlului, a vecinilor și megieșilor moșiei în cauză.

Caracterul arhaic al dreptului în vigoare în Banat rezultă și din tenacitatea cu care nobilii români din Caransebeș apără privilegiul masculinității în materie de moștenire, opunîndu-se chiar și actelor emise de regele Ungariei sau principele Transilvaniei. Astfel, Francis Fiat de Armeniș într-o scrisoare de întîmpinare din 25 aprilie 1531 afirmă cu tărie „că el însuși, precum și predecesorii săi obișnuiesc și au fost obișnuiți să-și țină pe linie bărbătească iar nu pe cea feminină moșiile“⁵⁵, iar la 28 mai 1597 capitlul bisericii din Alba Iulia, la cererea unui alt Francis Fiat din Caransebeș, întocmește o scrisoare de întîmpinare „în privința înzestrării fiicelor cu drept de moștenire pe linie bărbătească“⁵⁶.

În acest context elementele comune întîlnite în cazul proporționalității loturilor potrivit banilor birului și în diploma din 990 și actul caransebeșean din anul 1719 nu pot fi interpretate decît ca un ecou îndepărtat al normelor de drept bizantin în domeniul relațiilor juridice din cadrul obștii românești care s-au statornicit în urma contactului neînterupt cu lumea bizantină anterior formării statelor feudale independente românești și care în Banat s-au conservat datorită faptului că statul feudal maghiar a trebuit să recunoască autonomia juridică a românilor din districtele privilegiate.

CORNEL SĂTMĂREAN

⁵³ • • • *Istoria dreptului românesc*, vol. I, p. 578.

⁵⁴ C. Feneșan, *op. cit.*, p. 51—52.

⁵⁵ *Ibidem*, *op. cit.*, p. 53—54.

⁵⁶ *Ibidem*, *op. cit.*, p. 99—100.

**LA COMMUNAUTÉ VILLAGEOISE ET NORMES DE DROIT BYZANTIN
UTILISÉES DANS LES RAPORTS JURIDIQUES DES COLLECTIVITÉS**

(Résumé)

Dans cet article, l'auteur démontre, en s'appuyant sur les nombreuses documents médiévaux, la ressemblance d'entre les structures de la commune rurale byzantine et celles de la communauté roumaine et, en même temps, l'influence des normes du droit byzantin dans le domaine des relations juridiques, celles-ci, conséquence des contacts ininterrompus avec le monde byzantin. La conservation de ces normes juridiques en Banat est l'effet de l'admission pour l'état féodal hongrois de l'autonomie juridique des roumains des districts privilégiés.